

INTENSYWNE I PARAMETRYCZNE SKŁADNIKI STRUKTURY SEMANTYCZNEJ KONOTATÓW: PRÓBA OKREŚLENIA

Podany rozbiór naukowy poświęcony jest badaniu kategorii intensywności oraz parametryzacji w systemie oznaczeń słowiańskich, próbie określić intensywny i parametryczny komponenty w strukturze semantycznej jednostek leksykalnych.

Słowa kluczowe: kategoria intensywności, kategoria parametryzacji, intensywny składnik struktury semantycznej, parametryczny składnik struktury semantycznej.

INTENSIVE AND PARAMETRIC COMPONENTS OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF CONNOTATED LEXICAL UNITS : THE ATTEMPT OF DEFINITION

Пропоноване дослідження присвячено вивченню категорій інтенсивності й параметричності в слов'янській терміносистемі, спробі дефініціювати інтенсивний і параметричний компоненти в семантичній структурі конотованих лексичних одиниць.

Ключові слова: категорія інтенсивності, категорія параметричності, інтенсивний складник семантичної структури, параметричний складник семантичної структури.

ІНТЕНСИВНИЙ І ПАРАМЕТРИЧНИЙ СКЛАДНИКИ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ КОНОТАТИВ: СПРОБА ДЕФІНІЦІЇ

The proposed research is devoted to the study of the categories of intensity and parametricity in the Slavic terminology system, to the attempt of defining the intensive and parametric components in the semantic structure of the connotated lexical units.

Key words: category of intensity, category of parametricity, intensive component of semantic structure, parametrical component of semantic structure.

Мовознавство початку ХХІ століття позначене якісними змінами в науковій методології вивчення мовних явищ. У центрі уваги дослідників – зв'язок мови з культурою, ментальністю, світоглядом як окремого індивіда, так і мовного колективу. До провідних принципів лінгвального аналізу належить антропоцентричний, зосереджений на характеристичі мовної картини світу крізь призму суб'єктивно-вербальної об'єктивації універсуму.

Сучасна лінгвістика, розвиваючись в антропологічному напрямі, вивчає зв'язок мови з мисленням людини, її внутрішнім світом, загальнолюдськими та національними цінностями. Тому досить значним є науковий інтерес до семантичних структур, значенневих планів певних груп лексем, у складі яких активно досліджують конотативний (інтенціональний (Г. А. Уфимцева, Р. Карнап), смисловий (Г. Фреге), значенневий (У. Куайн, Дж. Мілль), сигніфікативний (А. Черч)) компонент значення. Різномасштабно конотацію вивчають наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (В. М. Телія, М. Н. Кожина, В. І. Говердовський, О. М. Григор'єва, Н. І. Бойко, Т. О. Богорад, О. С. Голод та інші вчені). Проте проблема конотації не є однозначно вирішеною.

Чимало лінгвістичних праць присвячено вивченню окремих компонентів конотації, зокрема оцінності (Н. Д. Арутюнова, А. А. Бурячок, О. М. Вольф, І. В. Кононенко,

Т. П. Вільчинська, В. В. Воїнов, О. Л. Бессонова, Л. І. Клімова, Т. А. Космеда, Г. Г. Кошель, М. В. Кравченко, О. М. Островська, С. І. Равлюк, С. С. Хідекель, М. О. Ягубова), емотивності (О. М. Галкіна-Федорук, Л. Г. Бабенко, Л. Г. Барлас, В. В. Болотов, М. В. Гамзюк, М. М. Аверіна, О. Ю. Мягкова, В. І. Шаховський), образності (С. М. Мезенін, О. Й. Блинова, О. В. Загорівська, М. Е. Рут, У. В. Соловій).

Інтенсивний і параметричний компоненти в семантичних структурах конотованих лексичних одиниць зрідка ставали об'єктом спеціальних лінгвістичних досліджень. У слов'янському мовознавстві наявні праці, у яких розглянуто лише окремі аспекти вивчення зазначених складників у семантичній структурі слова (О. Й. Шейгал [1990: 55-57], І. І. Туранський [49]).

Традиційно в лінгвістиці закріплено позицію, згідно з якою семантичні категорії інтенсивності й параметричності вчені розглядають окремо, використовуючи для аналізу лексичний матеріал денотативного плану (Т. Г. Линник [31], О. М. Хавкіна [51], О. М. Попенко [39 – 40] та інші лінгвісти). Побіжно, як елемент конотації, складник інтенсивності презентовано у працях Й. А. Стерніна [47 – 48], Н. О. Лук'янової [34], Н. В. Чернікової [53]. У дослідженні Н. І. Бойко [12] інтенсивно-параметричний компонент кваліфіковано як показник експресивності лексичної одиниці. Науковець у конотативному макрокомпоненті значення виокремлює три основні компоненти, що складаються з кількох можливих, проте не обов'язкових компонентів: “експресивність (емотивність, оцінність, інтенсивність, параметричність); образність (унутрішня форма слова, мотивованість лексичного значення); стилістичні компоненти (стильові, хронологічні, соціальні, територіальні)” [12, с. 135].

Оскільки більшість конотованих лексем локалізують у своїй семантичній структурі інтенсивний та (або) параметричний компоненти, то доцільність наявності їхньої дефініції є вкрай необхідною.

У слов'янській лінгвістиці наявні праці, присвячені окремим аспектам вивчення категорій інтенсивності [Туранский 1990: 49; Шейгал 1990: 55; Убин 1974: 50] та параметричності [51], проте в українському мовознавстві термінами “інтенсивний” і “параметричний”, як складниками семантики конотованої лексеми послуговуються рідко.

Насамперед, вважаємо за необхідне визначити тлумачення категорій інтенсивності та параметричності.

Поняття “інтенсивність” не є новим у сучасній славістиці. У літературі, яку присвячено проблемам експресивної стилістики, емотивності тексту, категорії оцінності й аксіологічним характеристикам предмета мовлення, дуже часто трапляються такі терміни, як “інтенсиви”, “інтенсифікація”, “ступінь інтенсивності якості”, “інтенсивність” тощо. Поняттям “категорія інтенсивності” послуговуються мало дослідників, надаючи перевагу

термінам “інтенсивність як компонент семантики слова”, “системні й мовленнєві інтенсифікатори”, “градуальні слова”, “градуальні характеристики” [21, с. 90]. Як самостійна рубрика поняття “інтенсивність” часто не наявне в словниках лінгвістичних термінів і репрезентоване у зв’язку з певною вузькою галуззю мовознавства, наприклад, “інтенсивність звука”, “ступінь посилення / послаблення видиху”, “сила або слабкість вимовлення” тощо [7, с. 179; 19, с. 95; 43, с. 536]. А згідно з дефініціями тлумачних словників “інтенсивність – наявність певної напруженості, посиленості” [36, с. 247]. У такому вузькому потрактуванні цим терміном іноді послуговуються деякі дослідники. Так, М. В. Гамзюк вважає інтенсивність складником емотивності й розглядає її як “дискретний макрокомпонент значення мовних одиниць” [18, с. 12], визначає інтенсивність через силу та залучення “складових частин емоції: збільшення кількості розрядів нейронів у нейрофізіологічному аспекті, задіяністю виражального боку емоції (міміка, пантоміміка, словесні реакції) та глибиною переживання феноменологічної складової емоції. ...В експресивному компоненті емоції інтенсивність співвідноситься з напруженням м’язів біля брів, очей, рота, які беруть участь у мімічних реакціях...” [18, с. 51]. Проте поняття інтенсивність є досить глибоким і різноаспектним, тому до сьогодні немає повного й однозначно беззаперечного тлумачення мовної категорії інтенсивності.

Однією з перших робіт у слов’янському мовознавстві, у якій було розглянуто поняття категорії інтенсивності, стало дослідження О. М. Сергєєвої [45], у якому науковець проаналізувала засоби вираження релятивної та абсолютної міри інтенсивності якості в англійській та російській мовах.

До активного вжитку в лінгвістиці термін “інтенсивність” уведений І. І. Туранським, який уважав, що “інтенсивність – це семантична мовна категорія, в основі якої лежить поняття градації кількості в широкому значенні цього слова” [49, с. 7]. На думку вченого, категорія інтенсивності є всеохоплювальною, оскільки вона, “характеризуючи дії, предмети й ознаки, активно виявляється в семантичній структурі дієслів, іменників, прикметників, прислівників” [49, с. 2].

Таке потрактування категорії інтенсивності є продовженням, очевидно, позицій Ш. Баллі, який під “інтенсивністю” у широкому значенні розумів “усі відмінності, які зводяться до категорій кількості, величини, цінності, сили тощо, не залежно від того, ідеться про конкретні чи абстрактні ідеї” [8, с. 202]. Лінгвіст був переконаний, що інтенсивність “унутрішньо фунуціонує в будь-якому зіставленні мовленнєвих фактів” [8, с. 202].

За своєю природою категорія інтенсивності є антропоцентричною. Людина, що є суб’єктом пізнання, виражає результати своєї діяльності та оцінки за допомогою мовних засобів, які є інструментом категоризації навколишнього світу. Семантику категорії інтенсивності можна вважати всепроникливою, оскільки вона “бере свій початок в аспекті

сприйняття світу..., проходить через сферу спілкування, втілюється в лексичній, словотвірній, синтаксичній семантиці й завершується в словесній творчості” [6, с. 304]. Саме тому, очевидно, у лінгвістичних студіях значно підвищився інтерес до вивчення категорії інтенсивності та способів її репрезентації за допомогою мовних засобів, які належать до різних рівнів мови: дериваційного, лексичного, морфологічного, синтаксичного. Зазначена проблема перебуває в центрі уваги багатьох науковців, зокрема І. І. Убіна [50], О. М. Сергєєвої [45; 46], О. М. Полянського [38], І. О. Кокіної [27], О. Е. Разлогової [41], С. Н. Денисенко [24], О. М. Попенко [39], М. І. Гураль [21], О. І. Дашенко [21] та інших. Роботи І. І. Убіна [50], О. М. Сергєєвої [45; 46], О. М. Полянського [38] виконані на межі граматики й лексикології. Поряд із граматичними засобами вчені виявили значний пласт засобів лексичного рівня, що мали значення інтенсивності. Вивчення інтенсифікаторів дозволило граматастам дійти висновку про те, що семантика інтенсивності в мові передається не одним, а кількома граматичними класами слів [45; 46; 50; 38]. Це призвело до того, що лексичні одиниці з семою “інтенсивність” виокремилися в самостійний об’єкт власне лексикологічних досліджень (Н. О. Лук’янова [34], О. Й. Шейгал [56], О. Й. Блинова [9; 10] та інші). У роботах названих мовознавців інтенсивність проаналізовано як функціонально-семантичну категорію з польовою структурою, що виникає внаслідок узаємодії різнорідних елементів, які, за наявності розбіжностей у плані вираження, позначені загальними інваріантними семантичними маркерами.

Поняття інтенсивності тісно пов’язане з категорією експресивності в її вузькому потрактуванні: компонент семантичної структури лексичної одиниці, що репрезентує високий / низький ступені вияву певної ознаки, указує на якісно-кількісні, параметричні характеристики позначуваного словом явища [48, с. 93; 54, с. 30]. Нерідко експресивність співвідносять із інтенсивністю (посиленням). За такої умови інтенсивність або ототожнюють із експресивністю (І. В. Арнольд, Є. М. Галкіна-Федорук, І. Р. Гальперін), або виокремлюють як складник експресивності (Н. О. Лук’янова, Й. А. Стернін, В. М. Телія, В. К. Харченко, В. І. Шаховський) [57, с. 60].

Так, І. В. Арнольд зазначає, що “під експресивністю розуміємо таку якість тексту чи його частини, яка передає смисл зі збільшеною інтенсивністю” [4, с. 15]. А О. М. Галкіна-Федорук доходить висновку, що “експресія – це посилення виразності, зображальності, збільшення сили мовленого” [17, с. 107]. На думку Н. О. Лук’янової, експресивність у вузькому значенні репрезентована двома складниками: “Категорію семантичної експресивності, очевидно, можна представити у вигляді двох складових підкатегорій: інтенсивності й екстенсивності, кожна з яких об’єднує сукупність певних ознак” [33, с. 27].

Ш. Баллі [8], В. В. Виноградов [13], Н. О. Лук’янова [34] указували на те, що категорія інтенсивності співфункціонує з експресивністю та емоційністю. Так, Ш. Баллі,

відмежовуючи інтенсивність логічну (*mer* “море” і *ocean* “океан”) від емоційної (*etonne* “здивований” і *ebahi* “ошелешений”), уважає за потрібне приділяти увагу вивченню саме емоційної інтенсивності: “поняття інтенсивності підвладне встановленню логічної та емоційної доміанти”... Проте “говорячи про інтенсивність, як і всі інші категорії, неможливо окреслити чітку межу між розумовим та емоційним” [8, с. 204].

Н. О. Лук’янова переконана, що, окрім емотивності й експресивності, інтенсивність узаємодіє з оцінністю та образністю: “у семантиці експресивного слова сема “інтенсивність” більшою або меншою мірою пов’язана з іншими конотативними семами, що беруть участь у творенні експресивності, – “емотивною оцінкою” та “образністю” [34, с. 57].

На думку І. І. Туранського, “...і категорія експресивності, і категорія інтенсивності – унутрішньолінгвістичні категорії, обидві виконують функцію посиленого впливу на адресата, обидві пов’язані з суб’єктивним вибором адресата експресивних засобів і засобів інтенсифікації висловлення, обидві категорії супроводжуються показниками емотивності й оцінності” [49, с. 18]. Зазначена інформація допомагає зрозуміти те, чому більшість дослідників указують на взаємозаміщення понять експресивності й інтенсивності. Проте прирівнювання інтенсивності до експресивності є не зовсім правомірним, оскільки одне явище позначають двома різними поняттями, що призводить до багатьох термінологічних незручностей. Більш логічним видається тлумачення експресивності як системи семантичних компонентів, як-от: емотивність, оцінність, параметричність, інтенсивність.

Функціонування експресивного компонента в семантичній структурі лексеми призводить до того, що слово стає спроможним збільшувати силу впливу висловлення загалом. Тому вважаємо, що між інтенсивністю й експресивністю наявні причинно-наслідкові (інтенсивність веде до експресивності мовленого) відношення. Проте в лінгвістичних розвідках знаходимо відмінні від зазначеної позиції. Так, наприклад, І. Ф. Галєєва переконана, що між поняттями інтенсивність і експресивність “існують не інклюзивні, не причинно-наслідкові, а інгерентні відношення” [16, с. 148]. Науковець зазначає, що “інтенсивність – кількісна характеристика якості, тобто експресивності” [16, с. 148]. Проте цю думку можна легко заперечити, оскільки інтенсивність може функціонувати й поза межами семантики експресивного слова, уходити до семантичної структури номінативної одиниці, наприклад, *бігти* (у значенні “дуже швидко пересуватися”). Можна частково погодитися з тим, що між інтенсивністю й експресивністю наявні інгерентні відношення, адже експресивна одиниця майже завжди містить компонент інтенсивності (виняток можуть становити сленгові назви певних реалій дійсності, наприклад, *типоша* (хлопець), *мантелєпа* (дівчина) тощо). Проте наявність у семантичній структурі лексеми саме інтенсивного компонента призводить до того, що денотативна одиниця стає конотованою, а отже, експресивною. Наприклад, у реченні *Але він усміхнувся, побачивши її, і*

вона *летить* до нього, і вони цілуються (28, с. 102) дієслово *летить* має у семантичній структурі компонент інтенсивності, який, перебуваючи на межі денотативного макрокомпонента значення слова “*іде*”, творить конотативний макрокомпонент, унаслідок чого лексема стає експресивною.

Н. О. Лук'янова слушно пропонує виокремлювати експресивні й неекспресивні інтенсиви, оскільки, на думку дослідниці, інтенсивність може входити до семантичної структури як конотативних, так і денотативних лексем: “інтенсивність як семантична ознака не належить лише експресивам, цю ознаку мають і багато власне номінативних слів” [34, с. 57].

О. Й. Шейгал розмежовує поняття “інтенсивність” і “експресивність” так: “Якщо інтенсивність як ономасіологічна категорія відображає й називає об'єктивну кількісну характеристику (ступінь) однієї або іншої ознаки, то експресивність не має свого референта в позамовній дійсності й виконує функцію не повідомлення, а впливу, точніше, посиленого впливу повідомлюваного на адресата” [57, с. 61].

І. І. Туранський зазначає, що формальні засоби вираження категорій інтенсивності й експресивності є дуже подібними, функціонування цих категорій у мовленні відбувається в сукупності, проте їхні змістові аспекти не збігаються: “Під змістовим аспектом експресивності розуміються конотації, що накладаються на основне значення мовної одиниці й таким чином утворюють зображальність і виразність мовлення. Інтенсивність як ономасіологічна категорія називає об'єктивну кількісну визначеність ознаки..., тобто слугує мірою експресивності” [49, с. 19]. Отже, І. І. Туранський обстоює думку про те, що інтенсивність співвідноситься з такими поняттями, як “міра експресивності, емотивності, оцінності, яка сигналізує про градуальність” [49, с. 7]. Цього погляду дотримуються О. І. Шейгал [57], І. О. Кокіна [27], М. І. Гураль [21], О. І. Дащенко [21].

Так, М. І. Гураль, О. І. Дащенко трактують інтенсивність як семантичну категорію, “в основі якої лежить поняття градації. Іншими словами, – це кількісна оцінка якості, міра експлікативності, якісний показник змісту комунікації” [21, с. 90]. Бачимо, відбувається поєднання якісних і кількісних параметрів. Така позиція є досить поширеною в сучасній лінгвістиці [21; 22; 34].

На думку Н. І. Бойко, термін “інтенсивність” не передає “всієї гами надмірностей, які властиві окремим конкретним референтам як їхні реальні (об'єктивні) ознаки чи приписувані суб'єктом мовлення” [12, с. 171]. Окрім інтенсивно-динамічних характеристик, конкретний референт може мати ще й параметричні маркери, одночасно передаючи кількісні та якісні показники. На нашу думку, необхідно розмежовувати кількісні й якісні характеристики будь-якого явища. Тому виокремлюємо семантичні категорії інтенсивності й параметричності. Поділяємо думку Н. Б. Лаврентієвої, яка, вивчаючи категорію

експресивності у вузькому потрактуванні, розглядає її як абстрактну субкатегорію, що реалізується у двох більш конкретних категоріях – кількості та якості: “категорія експресивності структурується бінарним протиставленням значень кількості та якості. Значення якості дії не може бути зрозумілим поза (тобто без значення) кількісних характеристик дії, у свою чергу, кількість може оцінюватися з погляду збільшення чи зменшення її” [30, с. 10].

Категорія інтенсивності є виявом категорії кількості, зокрема того її аспекту, що характеризують як недискретну кількість. Має рацію О. Й. Шейгал, стверджуючи те, що “в межах субкатегорії невизначеної кількості інтенсивність необхідно відокремлювати від параметричних величин та квантифікаторів” [56, с. 6]. Тому з поняттям кількісної градації пов’язуємо категорію інтенсивності, а з поняттям градації якості – категорію параметричності. Погоджуємося з М. В. Гамзюком, який під інтенсивністю розуміє загальномовну категорію, “яка виражає градацію будь-якої ознаки стосовно позначуваного об’єкта, тобто вказівку на наявність кількісного виявлення певної ознаки щодо позначуваного об’єкта” [18, с. 65].

О. М. Сергєєва, розглядаючи сутність категорії експресивності, що, на думку дослідниці, полягає у вираженні додаткових смислових відтінків, які накладаються на основне (лексичне й граматичне) значення, або в посиленні цього значення, пропонує розмежовувати кількісну та якісну експресію: “поняття кількісної експресії фактично співвідносне з поняттям інтенсивності як семантичної категорії, сутність якої полягає в посиленні або вираженні додаткової кількісної характеристики” [46, с. 3].

Поняття “кількісної експресії” І. І. Туранський співвідносить із поняттям “інтенсивність” [49, с. 15]. Дослідник переконаний, що “інтенсифікація, як показник ступеня посилення, є кількісна характеристика якісного (експресивного) аспекту мовлення, кількісне відображення того, наскільки експресивне зростає над предметно-логічним змістом висловлення” [49, с. 15].

Н. О. Лук’янова “інтенсивність” потрактовує як “мікрозначення, пов’язане з якісно-кількісною характеристикою позначуваного словом явища, що вказує на міру” [34, с. 55]. А В. Г. Гак, М. В. Гамзюк розрізняють два види інтенсивності вираження емоцій – кількісну й якісну [15, с. 648; 18, с. 65 – 66].

Отже, у лінгвістичних працях часто можна знайти натяки на наявність двох семантичних категорій, які перебувають у тісному взаємозв’язку. Проте чіткого термінологічного окреслення й обґрунтування співфункціонування категорій інтенсивності й параметричності в семантичній структурі слова серед доступних мовознавчих розвідок не виявлено.

Категорія параметричності останнім часом привертає увагу багатьох дослідників. Її можна розглядати з позиції різних наук. У лінгвістиці часто використовують значення цього терміна з галузі математики, логіки, філософії, не надаючи власне мовного тлумачення. Так, наприклад, значну увагу в лінгвістичних студіях приділено вивченню мовної реалізації таких математичних параметрів, як висота, довжина, ширина тощо. Дослідженню окремих аспектів проблеми категорії параметричності присвячено лінгвістичні праці Т. Г. Линник [31], Т. А. Щебликіної [58], О. В. Кардашук [26], О. Ч. Кшановського [29], О. М. Хавкіної [51] та інших. Проте, здебільшого, увагу вчених привертала лише певні групи прикметників, не приділялася належна увага вивченню інших частин мови, які у своєму семантичному складі мали сему параметричності. Традиційно вважали, що параметричність – компонент семантики, який характеризує денотативний макрокомпонент значення, а лексеми з параметричним компонентом значеннєвого плану є суто денотативними (*вузький – широкий, великий – малий* тощо). Проте результати здійсненого дослідження [52], засвідчують, що саме параметричний компонент значення може бути визначальним у творенні конотації, уходити до семантичної структури конотованої лексичної одиниці, наприклад, *казанок, череп* (сленгові номінанти голови як частини тіла). Найчастіше він узаємодіє з інтенсивним компонентом, утворюючи інтенсивно-параметричний компонент (*шпарити, чухрати, нестися* (у значенні “бігти”).

Термін “інтенсивно-параметричний компонент” вважаємо найбільш доцільним, оскільки в мовленнєвому функціонуванні категорії інтенсивності й параметричності майже завжди співіснують, а “якість будь-якого об’єкта має кількісний параметр” [34, с. 55]. Л. М. Марчук переконана, “всі види й форми матерії характеризуються властивою їм кількісно і якісно визначеною характеристикою. Кількісні характеристики завжди перебувають у діалектичному протиріччі з якістю” [35, с. 117].

У філософському потрактуванні категорії кількості та якості найчастіше визначено у зв’язку з діалектичним законом переходу кількісних змін у якісні. Першим ґрунтовним визначенням категорії кількості можна вважати розроблене тлумачення давньогрецького філософа Арістотеля, ув основі якого лежить розуміння кількості як наявного числа складників цілого. Кількісні зміни – це збільшення або зменшення складників цілого, що виражені числовими збільшеннями чи зменшеннями, які призводять на певних етапах свого розвитку до якісних змін [3, с. 164 – 174]. В. фон Гегель розглядає категорію кількості як об’єктивну визначеність якісно однорідних явищ, що є складниками цілого, вираженого числом [20, с. 227 – 230]. Філософ категорію якості потрактовує так: щось є тим, що воно є, завдяки своїй якості, і, утрачаючи свою якість, воно припиняє бути тим, чим воно є [20, с. 100]. Сучасна філософія, продовжуючи давні традиції, розвиває ідеї взаємодії якісних і кількісних змін. Оскільки первинним у пізнанні є відчуття, а в ньому обов’язково існує

якість, то аналіз кількості починається саме з виявлення якісно однорідних уластивостей речей [37, с. 233 – 237].

Виходячи з позицій про єдність якісно-кількісних трансформацій, обстоюємо думку про тісний взаємозв'язок семантичних категорій інтенсивності й параметричності. У семантичній структурі лексеми ці категорії часто поєднані в один компонент значення, який найдоцільніше називати інтенсивно-параметричним складником. Проте зрідка категорія параметричності може функціонувати окремо від інтенсивності, тому на рівні теоретичному варто роз'єднувати ці компоненти.

Отже, інтенсивність і параметричність вважаємо складниками експресивності, яка належить до конотативного макрокомпонента семантичної структури лексеми, що функціонує в певному мовленнєвому контексті.

У лінгвістиці досить поширеною є точка зору, що мовна категорія інтенсивності є втіленням об'єктивної логіко-філософської категорії кількості. Такої позиції дотримуються Е. Сепір [44], О. Єсперсен [25], Я. О. Бодуен де Куртене [11], О. О. Реформатський [42], І. І. Туранський [49], М. О. Лойко [32] та інші науковці.

Реалізація категорії кількості у системі мови відбувається на основі зіставлення мінімум двох величин на зразок “менше” / “більше”, які обов'язково зіставляються у свідомості мовця з мовним еталоном, так званою “нормою”, наприклад, *дрімати – спати – сонти*. Поряд із кількісними відношеннями реалізується вимірювання якісних ознак певної реальності об'єктивної дійсності. У зв'язку з цим М. О. Лойко категорію інтенсивності, що втілює кількісні характеристики, поділяє на два типи: відносна (релятивна) інтенсивність та безвідносна (абсолютна) інтенсивність [32, с. 7]. Абсолютну інтенсивність (*баньки* у значенні “очі”) позначаємо терміном “параметричність”, оскільки відбувається відхилення від загальноприйнятої мовної норми, параметричного еталону, а релятивну – терміном “інтенсивність” (*чвалати – іти – летіти*). У тих випадках, коли й інтенсивність, і параметричність уходять до семантичної структури лексеми, доречно говорити про інтенсивно-параметричний компонент. Саме тому, очевидно, дослідники нерідко йдуть шляхом об'єднання категорій кількості та якості. Так, наприклад, М. З. Гурко вважає, що категорія інтенсивності є явищем якісно-кількісного порядку, у якому кількісні зміни відображені на шкалі градуальності в межах якісно нового виміру інтенсивності [22, с. 27]. Проте автор усе ж схильна диференціювати якісний і кількісний різновиди інтенсивності.

Узаємозв'язок категорій інтенсивності й параметричності можна структурувати бінарним протиставленням значень кількості та якості: значення якості може бути усвідомлене лише в поєднанні з кількісними характеристиками, водночас кількість може бути оціненою з погляду збільшення чи зменшення її. Категорія інтенсивності реалізує кількісні показники семантики лексеми й указує на такі характеристики предмета, ознаки чи

дії, як, наприклад, розмір, сила, темп, гучність тощо. Категорія параметричності реалізує якісні маркери лексичного значення слова й пов'язана, переважно, з оцінністю. Параметричність базується на таких центральних етичних поняттях, як “правильно – помилково”, “добре – погано” тощо.

І параметричність, й інтенсивність пов'язані з категорією градації. Вона є фундаментальною для багатьох досліджень із семантики. Доказом сказаного є роботи О. М. Вольф [14], Ю. Д. Апресяна [2], О. Й. Шейгал [55], Л. М. Марчук [35] і багатьох інших. Уперше поняття градації обґрунтував Е. Сепір, який під час аналізу параметричних значень виходив із позиції, що “судження про кількість у термінах одиниць виміру або мовою чисел завжди явно чи неявно пропонує попередні судження про градування” [44, с. 43].

Градаційну шкалу дослідники зазвичай співвідносять із рядом натуральних чисел [32; 56; 49]. За такою шкалою легко можна визначити значення параметричних прикметників, наприклад, 1) *розслаблений* – 2) *спокійний* – 3) *напружений*. Доцільно послуговуватися схемою осі координат, де горизонтальна шкала є шкалою інтенсивності, а вертикальна – шкалою параметричності [52].

Інтенсивність тісно пов'язана з категорією міри, проте не варто потрактовувати її як синонім міри. Міра “вказує на межу, за якою зміна кількості призводить до зміни якості та є зоною, на території якої ця якість може модифікуватися, зберігаючи при цьому свої найхарактерніші ознаки” [56, с. 6]. Інтенсивність же “вказує на рівень розвитку ознаки в межах міри, яка не призводить до зміни якості” [56, с. 6], наприклад, *червоний – кривавий*: *Уже йому Рокитне – білий світ, бо тут Маруся-цяця по грудях червоні коралі катає* (23, с. 35); *...лахудра з кривавими губами на мертвотно-білому фейсі* (1, с. 57).

Міра будь-якого явища, що реалізована у свідомості людини й утілена в її словесній творчості, закріплюється в лексичному значенні мовного знака. Вона може належати до денотативного макрокомпонента значення, наприклад, *кипить* (вода), *летить* (птах). Наведені лексеми є номінативними знаками, що в семантичній структурі містять компонент інтенсивності та, як зазначає Н. О. Лук'янова, позначають “нормативну міру”. Наразі предметом вивчення є інтенсивність, яка пов'язана не з будь-якою кількісною кваліфікацією явища, а з такою, що демонструє відхилення від “нормальної міри”. Наприклад, *кипить* (людина) – у значенні “дуже нервує, сердиться тощо”, *летить* (людина) – у значенні “дуже швидко йде, біжить”. Такі лексеми є конотованими, причому до складу конотативного макрокомпонента значення входить сема інтенсивності, яка реалізує здатність актуалізувати уявлення суб'єкта про високий / низький вияв міри реального явища чи приписувану йому ознаку. За таких умов лексичний конотат має здатність виражати кількісну характеристику референта, яка й виокремлює його серед класу інших однотипних із ним референтів.

Референційна семантика категорії параметричності містить у собі номінування ознак, якостей, реалій об'єктивної дійсності, які виявляються в залежності від сприймання індивідом навколишнього середовища. Загальноприйнятою є думка про те, що предмети одного класу не завжди демонструють один і той же ступінь вияву певної ознаки, якості, характеристики, наприклад, *зеленуватий – стиглий – перестиглий*. Точкою відліку зазвичай вважають певний показник – норму, еталон, що допомагають репрезентувати два інших полярних показники: менше від норми (нижня частина) і більше від норми (верхня частина). Отже, у композиційному плані реалізація категорії параметричності завжди має вигляд тернарної будови, у якій центральний член завжди сигналізує про норму.

Норма відповідає серединній частині параметричної шкали, відкидає індивідуальні рецепції, найчастіше позбавлена конотативного макрокомпонента значення. На аксіологічній шкалі норма розташована, переважно, у її позитивному проміжку.

На формування мовної картини світу великий вплив має той факт, що людина сприймає світ вибірково. Насамперед її увагу зосереджено на аномальних явищах, оскільки вони виділені з навколишнього світу. Кожне реально наявне явище дійсності має об'єктивне (денотативне) позначення, яке відповідає мовній нормі. Проте семантична реалізація норми є досить слабкою: “Сфокусованість повідомлень на відхиленнях від норми й стереотипу життя призводить до того, що значення, які відповідають флангам градаційної шкали, широко представлені в мові, а серединна шкала досить бідно” [5, с. 10]. Саме категорія параметричності впливає на реалізацію індивідуальних мисленнєвих процесів у мовленні. Акт номінації завжди має експліцитне чи імпліцитне порівняння з нормою.

Отже, семантичні категорії параметричності й інтенсивності тісно пов'язані з низкою інших об'єктивно наявних категорій, як-от: кількість, якість, градація, міра, норма.

Семантику категорій інтенсивності й параметричності в значеннєвому плані конотованих лексичних одиниць репрезентують відповідно інтенсивний і параметричний компоненти. Аналіз особливостей цих мовних понять дозволив сформулювати такі дефініції: **інтенсивний компонент семантичної структури слова** – це мікрозначення лексеми, що пов'язане з кількісно інтенсифікованою характеристикою позначуваного словом явища, співвідносне з логіко-філософським поняттям “міри”; **параметричний компонент семантичної структури слова** – це мікрозначення лексеми, що пов'язане з якісною характеристикою позначуваного словом явища, співвідносне з логіко-філософським поняттям “норми”.

У таких випадках, коли семантична структура конотата містить обидва зазначені компоненти, можна об'єднувати їх у єдине семантичне ціле – **інтенсивно-параметричний складник** – мікрозначення лексеми, пов'язане з якісно-кількісною характеристикою позначуваного словом явища.

Інтенсивний і параметричний складники можуть уходити до лексичного значення слів, які у структурі містять лише денотативний макрокомпонент значення, тобто не несуть ніякої суб'єктивної інформації про відображуване. Місце й роль цих складників у структурі денотатів є досить прозорими: вони, здебільшого, належать до ядерних денотативних сем і вказують на функціонування об'єктивних категорій. Так, параметричний компонент може позначати розмір, вагу, висоту, глибину тощо, наприклад, *малий – великий, легкий – важкий, низький – високий, мілкий – глибокий*. Інтенсивний складник може вказувати на швидкість, силу вияву певного явища, наприклад, *швидкий – повільний, сильний – слабкий*. У лексемах власне денотативного змістоутворення інтенсивний і параметричний компоненти легко роз'єднати.

Визначення місця інтенсивного й параметричного компонентів у семантичній структурі конотатів викликає значні труднощі, оскільки в лінгвістичній літературі немає загальноприйнятої думки щодо самого складу конотації та її місця в семантичній структурі слова [52, с. 18 – 27]. Результати дослідження [52] дозволяють стверджувати, що більшість конотатів містять у структурі семантики інтенсивний і параметричний складники (або один із цих компонентів). Саме ці компоненти є утворювачами конотації як такої. Роль інтенсивного й параметричного компонентів у семантичній структурі конотованих лексичних одиниць виявляється досить значною, оскільки вони, перебуваючи на “території” денотативного ядра, творять конотацію та змінюють статус лексеми, із власне номінативного утворюється конотативно марковане слово, яке має своє специфічне звукове оформлення. За певних умов інтенсивний і параметричний складники стають інструментом творення конотації.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрухович Ю.** *Дванадцять обручів* : [роман] / Юрій Андрухович. – [видання п'яте]. – К. : Критика, 2007. – 276 с.
2. **Апресян Ю. Д.** 1969, *Толкование лексических значений как проблема теоретической семантики*, [в:] «Известия АН СССР. Серия лит-ры и языка», т. 28., вып. 1., Ю. Д. Апресян (ред.), Изд., с. 11-23
3. **Аристотель.** *Сочинения*: [в 4 т.]. Т. 1. / Аристотель; [В. Ф. Асмус (ред.)]. – М. : Мысль, 1978. – 687 с.
4. **Арнольд И. В.** *Интерпретация художественного текста : Типы выдвигения и проблемы экспрессивности* / И. В. Арнольд // *Экспрессивные средства английского языка*. – Л., 1975. – С. 11 – 20.
5. **Арутюнова Н. Д.** *Аномалии и язык (К проблеме языковой “картины мира”)* / Н. Д. Арутюнова // *Вопросы языкознания*. – 1987. – № 3. – С. 3 – 19.
6. **Арутюнова Н. Д.** *Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт* / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
7. **Ахманова О. С.** *Словарь лингвистических терминов* / Ахманова О. С. – М. : КомКнига, 2005. – 576 с.
8. **Балли Ш.** *Французская стилистика* / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1961. – 394 с.

9. **Блинова О. И.** *Образность как категория лексикологии* / О. И. Блинова // Экспрессивность лексики и фразеологии : межвуз. сб. науч. тр. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та, **1983**. – С. 3–11.
10. **Блинова О. И.** *Явление мотивации слов : Лексикологический аспект* / О. И. Блинова. – Томск : Изд-во Томского ун-та, **1984**. – 192 с.
11. **Бодуэн де Куртене И. А.** *Избранные труды по общему языкознанию* : [в 2-х т.] / И. А. Бодуэн де Куртене. – Т. 2. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, **1963**. – 391 с.
12. **Бойко Н. І.** *Українська експресивна лексика : семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти* / Н. І. Бойко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, **2005**. – 552 с.
13. **Виноградов В. В.** *Русский язык : Грамматическое учение о слове* / В. В. Виноградов ; [3-е изд]. – М. : Высшая школа, **1986**. – 639 с.
14. **Вольф Е. М.** *Функциональная семантика оценки* / Е. М. Вольф. – М. : Наука, **1985**. – 228 с.
15. **Гак В. Г.** *Языковые преобразования* / В. Г. Гак. – М. : Школа “Языки русской культуры”, **1998**. – 768 с.
16. **Галеева И. Ф.** *Интенсивность и экспрессивность как основные характеристики рекламного текста. Критерии их разграничения* / И. Ф. Галеева // Вестник ТИСБИ. – Казань : Издательство ТИСБИ, **2002**. – № 4. – С. 145–148.
17. **Галкина-Федорук Е. М.** *Об экспрессивности и эмоциональности в языке* / Е. М. Галкина-Федорук // Сборник статей по языкознанию : Профессору МГУ акад. В. В. Виноградову. – М. : Изд-во Московского ун-та, **1958**. – С. 103–124.
18. **Гамзюк М. В.** *Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії)* : дис. д-ра філол. наук : 10.02.04 / Гамзюк Микола Васильович. – К., **2001**. – 420 с.
19. **Ганич Д. І.** *Словник лінгвістичних термінів* / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, **1985**. – 351 с.
20. **Гегель Вильгельм фон.** *Наука логики* / Вильгельм фон Гегель. – Санкт-Петербург : Наука, **1997**. – 800 с.
21. **Гураль М. И.** *Языковые средства выражения категории интенсивности в поэтическом тексте* / М. И. Гураль, О. И. Дащенко // Система і структура східнослов'янських мов : [зб. наук. праць]. – Вип. 6. – К. : Знання України, **2006**. – С. 89–95.
22. **Гурко М. З.** *Категорія інтенсивності в сучасній німецькій фразеології (На матеріалі фразеологічних одиниць тематичної групи “інтелектуальні здібності людини”)* : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.04 / Гурко Манана Зібілівна. – К., **2006**. – 197 с.
23. **Дашвар Люко.** *Молоко з кров'ю* / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”, **2008**. – 272 с.
24. **Денисенко С. Н.** *Варіювання і категорія інтенсивності семантичних ознак фразеологічних дериватів (На матеріалі німецької мови)* / С. Н. Денисенко // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І.Франка. – **2006**. – № 27. – С. 27–28.
25. **Есперсен О.** *Философия грамматики* / Отто Есперсен. – М. : КомКнига, **2006**. – 408 с.
26. **Кардашук О. В.** *Семантичне поле простору: статус, структура, внутрішні зв'язки (На матеріалі прикметників української мови)* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / О. В. Кардашук. – Кіровоград, **1998**. – 16 с.
27. **Кокина И. А.** *Языковые средства выражения семантики интенсивности в произведениях А. П. Чехова о детях и для детей* : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / И. А. Кокина. – Ростов-на-Дону, **2001**. – 26 с.
28. **Кононенко Є.** *Тридцять третя соната. Частина друга. Любов і гроші* / Євгенія Кононенко // Кононенко Є. Повії теж виходять заміж. – Харків Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, **2006**. – С. 102–112.
29. **Кшановський О. Ч.** *Прикметники з просторово-кількісною семантикою в сучасних українській та перській мовах (зіставно-типологічний аналіз лексичних значень)* :

- автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / О. Ч. Кшановський. – К., 2001. – 19 с.
30. **Лаврентьева Н. Б.** *Экспрессивно-выразительная глагольная лексика (На материале городов Новосибирской области)* : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Н. Б. Лаврентьева. – Томск, 1980. – 19 с.
 31. **Линник Т. Г.** *Параметричні прикметники і їх становлення* / Т. Г. Линник. – К. : Наук. думка, 1982. – 198 с.
 32. **Лойко М. О.** *Функционально-семантическая категория интенсивности признака* : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / М. О. Лойко. – Минск, 1990. – 18 с.
 33. **Лукьянова Н. А.** *О семантике и типах экспрессивных лексических единиц. I. Семантика* / Н. А. Лукьянова // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. Вып. VIII. – Новосибирск. – 1979. – С. 12 – 46.
 34. **Лукьянова Н. А.** *Экспрессивная лексика разговорного употребления* / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск : Наука, 1986. – 230 с.
 35. **Марчук Л. М.** *Функціонально-семантичний аспект градації в українській мові* : [монографія] / Л. М. Марчук. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – 304 с.
 36. **Ожегов С. И.** *Словарь русского языка* : [ок. 60000 слов и фразеологических выражений] / С. И. Ожегов. – М. : ООО “Изд-во Оникс” : ООО “Изд-во Мир и образование”, 2006. – 976 с.
 37. **Панфилов В. З.** *Гносеологические аспекты философских проблем языкознания* / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1982. – 357 с.
 38. **Полянский А. Н.** *Категория интенсивности признака в русском языке* : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / А. Н. Полянский. – М., 1978. – 16 с.
 39. **Попенко О. М.** *Функціонально-семантична категорія інтенсивності дії* : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Попенко Ольга Михайлівна. – К., 2005. – 211 с.
 40. **Попенко О. М.** *Функціонально-семантична категорія інтенсивності дії* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / О. М. Попенко. – Київ, 2005. – 21 с.
 41. **Разлогова Е. Э.** *Лексика количественного сравнения и лексическая интенсификация* / Е. Э. Разлогова // Исследования в области грамматики и типологии языков. – М. : Изд-во МГУ. – 1980. – С. 65 – 69.
 42. **Реформатский А. А.** *Введение в языкознание* / А. А. Реформатский. – М. : Просвещение, 1967. – 542 с.
 43. **Селіванова О.** *Сучасна лінгвістика: [термінологічна енциклопедія]* / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
 44. **Сепир Э.** *Градуирование* / Э. Сепир // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 43 – 78.
 45. **Сергеева Е. Н.** *Абсолютная степень интенсивности качества и ее выражение в английском языке* / Е. Н. Сергеева // Проблемы лингвистического анализа. – М., 1966. – С. 69 – 83.
 46. **Сергеева Е. Н.** *Степени интенсивности качества и их выражение в английском языке* : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук / Е. Н. Сергеева. – М., 1967. – 18 с.
 47. **Стернин И. А.** *Лексическое значение слова в речи* / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1985. – 171 с.
 48. **Стернин И. А.** *Проблемы анализа структуры значения слова* / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1979. – 156 с.
 49. **Туранский И. И.** *Семантическая категория интенсивности в английском языке* / И. И. Туранский. – М. : Высшая школа, 1990. – 173 с.
 50. **Убин И. И.** *Лексические средства выражения категории интенсивности (на материале русского и английского языков)* : автореф. дисс. на соиск. учен. степени

- канд. філол. наук : спец. 10.02.21 – структурная, прикладная и математическая лингвистика / И. И. Убин. – М., 1974. – 33 с.
51. **Хавкіна О. М.** *Функціонально-семантичне поле параметричності в українській мові* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / О. М. Хавкіна. – Запоріжжя, 2008. – 16 с.
 52. **Хомич Т. Л.** *Інтенсивний і параметричний компоненти в семантичній структурі конотованих лексичних одиниць*: дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Хомич Тетяна Леонідівна. – Ніжин, 2010. – 260 с.
 53. **Черникова Н. В.** *Метафора и метонимия в аспекте современной неологии* / Н. В. Черникова // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 82 – 90.
 54. **Шаховский В. И.** *Эмотивный компонент значения и методы его описания* / В. И. Шаховский. – Волгоград : ВГПИ, 1983. – 94 с.
 55. **Шейгал Е. И.** *Градация в лексической семантике* / Е. И. Шейгал. – Куйбышев : Изд-во Куйбышевского ин-та, 1990. – 96 с.
 56. **Шейгал Е. И.** *Интенсивность как компонент семантики слова в современном английском языке* : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Е. И. Шейгал. – М., 1981. – 26 с.
 57. **Шейгал Е. И.** *О соотношении категорий интенсивности и экспрессивности* / Е. И. Шейгал // Экспрессивность на разных уровнях языка. – Н., 1984. – С. 60 – 65.
 58. **Щебликіна Т. А.** *Роль параметричних прикметників із просторовою семантикою у формуванні лінгвального образу світу* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Т. А. Щебликіна. – Х., 2001. – 16 с.